
Meddelandeblad

Mottagare:
Socialnämnder eller motsvarande,
handläggare och chefer inom socialtjänsten

Nr 5/2022
Juni 2022

Nya bestämmelser om barnets bästa när vård enligt LVU upphör – lex lilla hjärtat

Inledning

Den 1 juli 2022 införs nya bestämmelser i socialtjänstlagen (2001:453), SoL, och lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU. De nya bestämmelserna handlar bland annat om följande.

- Vård enligt 2 § LVU får inte upphöra förrän omständigheterna har förändrats på ett varaktigt och genomgripande sätt.
- Obligatoriskt att överväga flyttningsförbud vid upphörande av vård av barn i familjehem.
- Obligatoriskt att följa upp barnets situation när tvångsvården upphör.
- Övervägande av vårdnadsöverflytt efter två år i samma familjehem.
- Drogtest av vårdnadshavare eller förälder inför umgänge vid vård med stöd av 2 § LVU.
- Drogtest av vårdnadshavare inför prövning av om vård med stöd av 2 § LVU ska upphöra.

Texten i meddelandebladet är framförallt en sammanställning av regeringens proposition 2021/22:178 Barnets bästa när vård enligt LVU upphör – lex lilla hjärtat.

Bestämmelser som ändras respektive införs den 1 juli 2022

Socialtjänstlagen (2001:453), SoL

- 6 kap. 8 §, 10 kap. 4 § och 11 kap. 4 b §
- 6 kap. 8 a och 8 b §§ (nya paragrafer införs)

Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU

- 1, 13, 21 och 22 §§
- 13 b, 13 c, 21 b, 21 c och 32 a–32 c §§ (nya paragrafer införs)

Vård enligt 2 § LVU får inte upphöra förrän omständigheterna har förändrats på ett varaktigt och genomgripande sätt

21 § första stycket LVU

När vård med stöd av denna lag inte längre behövs, ska socialnämnden besluta att vården ska upphöra. Socialnämnden får inte besluta att vård enligt 2 § ska upphöra förrän de omständigheter som föranleder vården har förändrats på ett varaktigt och genomgripande sätt.

Redan gällande praxis blir lag

Att de omständigheter som föranledde vården måste ha förändrats på ett varaktigt och genomgripande sätt för att förändringarna ska kunna ligga till grund för vårdens upphörande gäller redan sedan tidigare med stöd av den kammarrättspraxis som bildats genom åren. Lagändringen innebär alltså att redan gällande praxis nu kodifieras i lag.¹

Med omständigheter som föranleder vården avses både sådana omständigheter som låg till grund för beslutet att bereda barnet vård och sådana omständigheter som kan ha tillkommit under vården och som innebär att det finns skäl för fortsatt vård.²

Att det ska vara fråga om en genomgripande förändring innebär att det inte räcker med mindre förbättringar. En vårdnadshavare kan ha genomgått en positiv utveckling, men t.ex. fortfarande ha sådan bristande insikt i sin omsorgsförmåga att vården behöver bestå. Det kan till exempel handla om att vårdnadshavaren behöver ta emot mer stöd och behandling för sina egna problem eller ta emot mer stöd i sin föräldraroll för att en genomgripande förändring av de omsorgsbrister som föranleder vården ska anses ha skett.³

¹ Se prop. 2021/22:178 s. 26.

² Prop. 2021/22:178 s. 111.

³ Prop. 2021/22:178 s. 111.

Obligatoriskt att överväga flyttningsförbud vid upphörande av vård av barn i familjehem

6 kap. 8 a § SoL

När ett barn är placerat i ett sådant hem som avses i 6 kap. 6 § första stycket och en vårdnadshavare eller barnet, om barnet har fyllt 15 år, begär att vården ska upphöra, ska socialnämnden särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om flyttningsförbud enligt 24 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

13 b § LVU

När socialnämnden prövar om vård som har beslutats med stöd av denna lag ska upphöra för någon som är under 18 år och som är placerad i ett hem som avses i 6 kap. 6 § första stycket socialtjänstlagen (2001:453), ska socialnämnden också särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om flyttningsförbud enligt 24 §.

Vad innebär flyttningsförbud?

Bestämmelsen om flyttningsförbud i 24 § LVU är avsedd att användas i fall där själva separationen eller flyttningen är skadlig för barnet.⁴ Om det finns en påtaglig risk för att barnets hälsa eller utveckling skadas om barnet skiljs från ett familjehem eller ett annat enskilt hem där barnet har varit stadigvarande placerat, finns det möjlighet för förvaltningsrätten att utfärda ett förbud för vårdnadshavare att flytta barnet från det aktuella hemmet. Det är socialnämnden som ansöker om flyttningsförbudet.⁵ I förarbetena betonas att bestämmelsen syftar till att bevaka barnets bästa.⁶

Gäller både SoL och LVU

Genom den nya regleringen i 13 b § LVU blir det obligatoriskt för socialnämnden att särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om flyttningsförbud i samband med en prövning av om vård enligt LVU av ett barn ska upphöra. På samma sätt blir det genom den nya 6 kap. 8 a § SoL obligatoriskt att överväga om det finns skäl att ansöka om flyttningsförbud när vårdnadshavare eller ett barn som har fyllt 15 år begär att vård enligt SoL ska upphöra.

Bestämmelserna är endast tillämpliga när barn är placerade i ett enskilt hem, eftersom flyttningsförbud enligt 24 § LVU endast kan meddelas för underåriga som är placerade i ett sådant hem som avses i 6 kap. 6 § första stycket SoL.

⁴ Socialutskottets betänkande 1979/80:44 s. 78.

⁵ Se 24 § LVU.

⁶ Proposition 1979/80:1 om socialtjänsten s. 541.

Övervägande av vårdnadsöverflytt ska göras efter två år i samma familjehem

6 kap. 8 b § första stycket SoL

När barnet har varit placerat i samma familjehem under två år från det att placeringen verkställdes, ska socialnämnden särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 8 § föräldrabalken. Därefter ska frågan övervägas årligen.

13 c § första stycket LVU

När den unge har varit placerad i samma familjehem under två år från det att placeringen verkställdes, ska socialnämnden särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 8 § föräldrabalken. Därefter ska frågan övervägas årligen.

Skyldigheten att överväga vårdnadsöverflytt tidigareläggs

Den tid som barnet ska ha varit placerat i familjehemmet innan ett övervägande om vårdnadsöverflytt ska göras första gången ändras nu från tre år till två år. Därefter ska frågan övervägas varje år.

Bestämmelserna innebär endast en skyldighet för nämnden att överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden. Tidigareläggningen av denna skyldighet innebär ingen ändring i förutsättningarna för en vårdnadsöverflyttning. Om nämnden bedömer att förutsättningarna inte är uppfyllda ska någon ansökan inte göras.⁷

Vad innebär vårdnadsöverflytt?

För att förhindra att barn blir kvar i samhällsvård under lång tid, med den ovisshet det innebär, finns bestämmelser i SoL och LVU om att socialnämnden är skyldig att särskilt överväga om det finns skäl att flytta över vårdnaden till familjehemsföräldrarna när barnet varit placerat i samma familjehem en viss tid.⁸

Om familjehemsföräldrarna blir barnets nya vårdnadshavare upphör familjehemsplaceringen. Kommunen får dock fortsätta att betala de nya vårdnadshavarna skälig ersättning. Socialnämnden i den kommun som beslutade om familjehemsplaceringen ska även ge råd och stöd till de nya vårdnadshavarna om de begär det.⁹

När finns det skäl att ansöka om vårdnadsöverflytt till familjehemsföräldrarna?

Av 6 kap. 8 § föräldrabalken framgår att om ett barn har stadigvarande vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet och det är uppenbart att det är bäst för barnet att det rådande förhållandet får bestå och att vårdnaden flyttas över till den eller dem som har tagit emot barnet eller någon av dem, ska rätten utse denne eller dessa att såsom särskilt förordnade

⁷ Prop. 2021/22:178 s. 110.

⁸ Från och med den 1 juli 2022 regleras detta i 6 kap. 8 b § första stycket SoL och 13 c § första stycket LVU. Se även proposition 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m. s. 84 f.

⁹ Se 6 kap. 11 § SoL.

vårdnadshavare utöva vårdnaden om barnet. Det finns ingen absolut tidsgräns för när ett barn kan anses ha vårdats stadigvarande i ett familjehem. I förarbetena uttalas att det krävs att barnet har fått en så pass stark bindning till sitt nya hem att det uppfattar det som sitt eget.¹⁰

Vid övervägande om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden ska följande särskilt beaktas:

- barnets och familjehemsföräldrarnas inställning till en vårdnadsöverflyttning,
- barnets relation till familjehemsföräldrarna och deras förmåga att tillgodose barnets behov av en trygghet och god uppväxt,
- familjehemsföräldrarnas inställning till och förmåga att tillgodose barnets behov av kontakt med sina föräldrar och andra närstående, och
- barnets relation till sina föräldrar.¹¹

Obligatoriskt att följa upp barnets situation när tvångsvården upphör

21 b § LVU

När vård upphör enligt 21 § ska socialnämnden följa upp situationen för den som är under 18 år.

Om den unge ska återförenas med den eller dem som har vårdnaden om honom eller henne när vården upphör men återföreningen behöver förberedas, ska socialnämnden följa upp den unges situation först när återföreningen har skett.

Uppföljningsskyldigheten gäller alla barn som vårdats med stöd av LVU oavsett grund och placeringsform

Uppföljningsskyldigheten när vård enligt LVU upphör gäller oavsett om barnet har vårdats med stöd av 2 § på grund av förhållandena i hemmet eller med stöd av 3 § på grund av sitt eget beteende. Den gäller även oavsett var barnet har varit placerad under vårdtiden. Uppföljningsskyldigheten omfattar således barn som under vårdtiden har varit placerade i ett enskilt hem, HVB, stödboende, särskilt ungdomshem eller i sitt eget hem. Skyldigheten gäller oavsett samtycke från vårdnadshavaren och barnet.¹²

Skyldigheten omfattar inte unga över 18 år

Unga personer över 18 år som har vårdats med stöd av 3 § LVU omfattas inte av socialnämndens uppföljningsskyldighet. Motiveringen till det är att det ansvar som socialnämnden har enligt 5 kap. 1 § SoL för unga som fyllt 18 år sedan vård och fostran utanför det egna hemmet har upphört får anses vara tillräckligt. En sådan åldersavgränsning stämmer också överens med nuvarande bestämmelser i SoL om uppföljning av barns situation. Regeringen vill dock understryka att socialnämnden alltid kan följa upp unga som fyllt 18 år, om den unge samtycker.¹³

¹⁰ Proposition 1981/82:168 om vårdnad och umgänge m.m. s. 70.

¹¹ 6 kap. 8 b § andra stycket SoL respektive 13 c § andra stycket LVU.

¹² Se prop. 2021/22:178 s. 112.

¹³ Se prop. 2021/22:178 s. 57.

Om barnet ska återförenas med vårdnadshavare ska uppföljningen ske efter återföreningen

Huvudregeln är att socialnämnden inte kan avvakta med att inleda uppföljningen när vården har upphört. Från denna huvudregel gäller ett undantag, vilket framgår av paragrafens andra stycke. Om barnet ska återförenas med den eller dem som har vårdnaden om honom eller henne när vården upphör men återföreningen behöver förberedas, ska socialnämnden följa upp barnets situation först när återföreningen har skett. Återföreningen kan behöva förberedas genom att barnet efter avslutad LVU-vård till exempel bor kvar i det familjehem eller annat boende där han eller hon vistades under vårdtiden under en övergångsperiod med stöd av SoL.¹⁴

Med uttrycket att återföreningen har skett avses att barnet helt och hållet bor tillsammans med den eller dem som har vårdnaden om honom eller henne.¹⁵

Hur ska uppföljningen gå till?

Enligt 21 c § LVU får socialnämnden vid en uppföljning enligt 21 b § konsultera sakkunniga samt i övrigt ta de kontakter som behövs. Socialnämnden får samtala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande. När uppföljningen inleds respektive avslutas ska socialnämnden underrätta barnet, om barnet har fyllt 15 år, och vårdnadshavare som berörs.

Det är viktigt att uppföljningen genomförs på ett genomtänkt och respektfullt sätt. Vårdnadshavarna bör informeras innan ett samtal med barnet genomförs.¹⁶

Även om ett samtycke inte behövs för att samtala med barnet kan det också vara av betydelse för barnets bästa att eftersträva ett sådant. Likaså bör socialtjänsten vara lyhörd för vårdnadshavarens och barnets synpunkter. I vissa fall kan ett bättre resultat uppnås om vårdnadshavaren är med vid samtalet, även om samtalet får genomföras utan att vårdnadshavaren är närvarande. De åtgärder som vidtas under uppföljningen ska dokumenteras enligt 11 kap. 5 § SoL.¹⁷

När ska en uppföljning avslutas?

En uppföljning ska avslutas senast sex månader från det att den inleddes. Uppföljningen ska också avslutas om nämnden inleder en utredning enligt 11 kap. 1 § första stycket SoL.¹⁸ Eftersom uppföljningsskyldigheten endast gäller barn ska uppföljningen avslutas om den unge fyller 18 år under uppföljningstiden.¹⁹

Befintliga bestämmelser om uppföljning gäller när vård enligt SoL upphör

Av 11 kap. 4 a § SoL framgår att socialnämnden får följa upp ett barns situation när en utredning som gäller barns behov av stöd och skydd avslutats utan beslut om insats. Socialnämnden får också, enligt 11 kap. 4 b § SoL, besluta

¹⁴ Se prop. 2021/22:178 s. 112.

¹⁵ Prop. 2021/22:178 s. 113.

¹⁶ Se prop. 2021/22:178 s. 113. Se även 1 kap. 1 § SoL.

¹⁷ Se prop. 2021/22:178 s. 113.

¹⁸ 21 c § tredje stycket LVU.

¹⁹ Se prop. 2021/22:178 s. 112.

om uppföljning av ett barns situation efter det att en placering i ett familjehem eller i ett hem för vård eller boende (HVB) enligt SoL har upphört.

I och med att den nya uppföljningsskyldigheten införs i LVU blir 11 kap. 4 b § SoL endast tillämplig när placeringar med stöd av SoL har upphört.²⁰

Drogtest av vårdnadshavare eller förälder inför umgänge vid vård med stöd av 2 § LVU

32 a § LVU

Har den unge beretts vård med stöd av 2 § ska socialnämnden inför umgänge, om det finns anledning till det, kontrollera om en vårdnadshavare eller förälder är eller har varit påverkad av narkotika, alkoholhaltiga drycker, andra berusningsmedel, sådant medel som avses i 1 § lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel eller sådan vara som omfattas av lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor. Socialnämnden får då besluta att vårdnadshavaren eller föräldern ska uppmanas att lämna blod-, urin-, utandnings-, saliv-, svett- eller hårprov.

Kontroll får göras om det finns anledning till det

Bestämmelsen innebär att socialnämnden inför umgänge är skyldig att kontrollera om en vårdnadshavare eller förälder är eller har varit påverkad av någon av de substanser som räknas upp i bestämmelsen, om det finns anledning till det.²¹

En anledning att kontrollera om en vårdnadshavare eller förälder är eller har varit påverkad kan vara att grunden för vård är omsorgsbrister i hemmet på grund av missbruk. Det kan också finnas anledning till kontroll även om grunden för vård enligt lagen är andra omsorgsbrister än missbruk om det under den tid då barnet vårdas framkommer grundad misstanke om att vårdnadshavaren eller föräldern även har ett missbruk. Subjektiva antaganden är dock inte tillräckligt. En bedömning ska göras utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.²²

En proportionalitets- och behovsbedömning måste göras

Det införs även en paragraf (32 c § LVU) som reglerar att ett beslut om att en vårdnadshavare eller förälder ska uppmanas att lämna drogtest bara får fattas i den mån åtgärden är försvarlig med hänsyn till dess syfte och övriga omständigheter.

Proportionalitets- och behovsprinciperna är två självständiga principer som ska prövas oberoende av varandra. Ett beslut om provtagning bör bara fattas om det bedöms nödvändigt med ett resultat från ett sådant prov för att säkerställa tryggheten och säkerheten för barnet vid umgänge och vid vårdens upphörande. Det ankommer på socialnämnden i varje enskilt fall att bedöma behovet av en provtagning, i vilken omfattning kontroll behöver göras av om

²⁰ Se prop. 2021/22:178 s. 120.

²¹ Prop. 2021/22:178 s. 114.

²² Se prop. 2021/22:178 s. 114.

en vårdnadshavare är eller har varit påverkad av narkotika, alkohol, andra berusningsmedel, dopningsmedel eller vissa hälsofarliga varor, och vilken provtagningsmetod som är ändamålsenlig. Syftet med kontrollen i det enskilda fallet måste också vägas mot det intrång i den personliga integriteten som kontrollen innebär för vårdnadshavaren eller föräldern. Detsamma gäller vid valet av provtagningsmetod, liksom i fråga om omfattningen av kontrollen. Detta innebär till exempel att ett beslut om provtagning endast får fattas om inte annat motiveras av medicinska eller liknande skäl.²³

Det kan förekomma situationer där en vårdnadshavare eller en förälder efter recept från läkare tar medicin som innehåller något sådant medel eller substans som omfattas av bestämmelsen. Detta är en omständighet som kan behöva vägas in inför ett beslut om provtagning eller vid val av provtagningsmetod. Det kan också finnas andra skäl som talar mot ett beslut om provtagning. Provtagning bör inte heller användas om barnets trygghet och säkerhet kan säkerställas med mindre ingripande åtgärder.²⁴

Socialnämnden ska i beslutet särskilt ange vad för slags prov som avses och syftet med åtgärden.²⁵

Ett beslut får fattas oavsett samtycke

Ett beslut om att en vårdnadshavare eller förälder ska uppmanas att lämna prov får fattas oavsett om vårdnadshavaren eller föräldern samtycker till det. Provet kan avse såväl kontroll av om vårdnadshavaren eller föräldern är påverkad vid provtagningstillfället som kontroll av om vårdnadshavaren eller föräldern tidigare har brukat någon av de substanser som räknas upp i bestämmelsen.²⁶

Gäller alla föräldrar med umgängesrätt

Med föräldrar avses både föräldrar som har umgängesrätt reglerad genom dom eller beslut av domstol eller genom avtal och föräldrar som barnet har rätt till umgänge med men där umgängesrätten inte är reglerad. Med umgänge avses såväl umgängestillfällen som föregåtts av en plan för umgänget och som har upprättats i samförstånd med vårdnadshavaren eller föräldern och umgängestillfällen där det inte har varit möjligt att upprätta en plan i samförstånd och där det finns ett beslut om begränsning av umgänge enligt 14 § andra stycket 1 LVU.²⁷

Ett beslut om att en vårdnadshavare eller förälder ska lämna prov kan avse ett eller flera umgängestillfällen.²⁸

Vad resultatet innebär får avgöras i det enskilda fallet

Resultatet av provtagningen blir en del i socialnämndens underlag inför bedömningen av hur umgänget bör utformas. Vad resultatet av provtagningen ska leda till och vilka konsekvenser det ska få för umgänget måste avgöras utifrån omständigheterna i varje enskilt fall. Samma sak gäller om vårdnadshavaren eller föräldern vägrar att lämna prov.²⁹

²³ Se prop. 2021/22:178 s. 117.

²⁴ Prop. 2021/22:178 s. 117.

²⁵ 32 c § andra stycket LVU.

²⁶ Prop. 2021/22:178 s. 115.

²⁷ Prop. 2021/22:178 s. 115.

²⁸ Prop. 2021/22:178 s. 115.

²⁹ Prop. 2021/22:178 s. 115.

Drogtest av vårdnadshavare inför prövning av om vård med stöd av 2 § LVU ska upphöra

32 b § LVU

Har den unge beretts vård med stöd av 2 § ska socialnämnden inför prövning av om vården ska upphöra, om det finns anledning till det, kontrollera om en vårdnadshavare är eller har varit påverkad av någon sådan dryck eller vara eller något sådant medel som anges i 32 a §. Socialnämnden får då besluta att han eller hon ska uppmanas att lämna sådana prov som anges där.

Gäller inte föräldrar som inte är vårdnadshavare

Till skillnad från bestämmelsen i 32 a § om provtagning inför umgänge omfattas bara vårdnadshavare och inte föräldrar som inte är vårdnadshavare av bestämmelsen, eftersom föräldrar som inte är vårdnadshavare inte är part i ett ärende och mål om upphörande av vård.³⁰

Bedömning av proportionalitet och behov

Även vid ett beslut om drogtest enligt 32 b § LVU måste en proportionalitets- och behovsbedömning göras. Ett sådant beslut får bara fattas i den mån åtgärden är försvarlig med hänsyn till dess syfte och övriga omständigheter.³¹ Läs mer om proportionalitets- och behovsbedömningen på s. 7.

Vilken provtagningsmetod som bör användas får bedömas med beaktande av omständigheterna i det enskilda fallet. Socialnämnden bör överväga om det finns något annat lämpligt sätt att kontrollera påverkan på. Om så inte är fallet, och det inte heller finns något annat hinder för provtagning, bör socialnämnden fatta beslut om att vårdnadshavaren uppmanas att lämna prov.³²

Socialnämnden ska i beslutet särskilt ange vad för slags prov som avses och syftet med åtgärden.³³

Resultatet av provtagningen blir en del i underlaget till beslutet om vården ska upphöra

Socialnämndens befogenhet att besluta om provtagning inför prövning av om vård som beslutats med stöd av 2 § ska upphöra kan ha föregåtts av ett övervägande av om vården fortfarande behövs i enlighet med 13 § första stycket LVU eller av att vårdnadshavaren eller den unge, om han eller hon har fyllt 15 år, begär att vården ska upphöra. Socialnämnden ska i dessa fall göra en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL. Resultatet av provtagningen blir en del i socialnämndens underlag inför bedömningen av om vården ska upphöra.³⁴

Vad resultatet av provtagningen ska leda till och vilka konsekvenser det ska få för prövningen måste avgöras utifrån omständigheterna i varje enskilt fall. Samma sak gäller om vårdnadshavaren vägrar att lämna prov.³⁵

³⁰ Prop. 2021/22:178 s. 115.

³¹ Se 32 c § första stycket LVU.

³² Prop. 2021/22:178 s. 116.

³³ 32 c § andra stycket LVU.

³⁴ Prop. 2021/22:178 s. 116.

³⁵ Se 32 c § LVU och prop. 2021/22:178 s. 116–117.

Denna information (art.nr. 2022-6-8062) kan laddas ner från Socialstyrelsens webbplats:
www.socialstyrelsen.se/publikationer.

Publicerad: www.socialstyrelsen.se, 2022